Oponentský posudok na habilitačnú prácu Mgr. art. Mariána Lejavu, ArtD. s názvom TRI CD ALBUMY (2016, 2018, 2020)

I. Úvod

Skôr, ako začnem písať oponentský posudok k habilitačnej práci Mgr. art. Mariána Lejavu, ArtD. sa v úvode zameriam na začiatky jeho dirigentskej činnosti, počnúc premiérami vlastných autorských diel a dielami jeho spolužiakov z Konzervatória v Bratislave a VŠMU v rokoch 1993-2000. Od leta r. 2000 vykročil Marián Lejava do profesionálneho, reálneho dirigentského života, kedy sa venoval prevažne hudbe 20. stor. Od roku 2000, na pozvanie skladateľa a teoretika Daniela Mateja, spolupracoval a dodnes sa venuje dirigentskej spolupráci s ensemblom VENI, ktorého bol 10 r. aj hlavným dirigentom. Odvtedy vykročil na náročnú cestu profesionálneho, vždy dokonale pripraveného dirigenta. Postupne dirigoval množstvo slovenských a českých orchestrov, o ktorých budem hovoriť neskôr.

V roku 2010, keď sa na pódiu v Košiciach stretol s vynikajúcim huslistom Milanom Paľom, sa začala ich umelecká spolupráca. V roku 2016 nahrali so SOSR prvý sólo album, dva husľové koncerty - Karola Szymanowského a Albana Berga. Výsledok bol vynikajúci a nahrávka dostala cenu RADIO HEADS AWARDS – za album roka v kategórii klasická hudba. Len pre zaujímavosť, (ako to často na Slovensku chodí) za tú prestížnu cenu na pôde SOSR a ani od iných slovenských orchestrov nedostali žiadnu ponuku na ďalšiu spoluprácu. Ponuky však prichádzali z ČR a v roku 2018 nahrali v Brne dvojalbum špeciálneho projektu pre nový nástroj Milana Paľu s názvom: Milanolo.

Išlo o svetový unikát päťstrunových huslí, na ktorých sú zaznamenané „4 Milanolo Concertos" s novými dielami štyroch skladateľov (ktorých budem neskôr menovať). Na nahrávke spoluúčinkoval Ensemble Opera Diversa - komorný orchester so sídlom v Brne, s ktorým Milan Paľa a Marián Lejava nahrali v roku 2020 aj tretí album s návratom ku staršej hudbe, s názvom - Beethoven, Schumann. Dirigent Marián Lejava v týchto koncertoch prezentoval vlastnú úpravu sprievodov zo symfonického orchestra, pre väčší komorný orchester. U Schumanna išlo aj o prepis sólového violončela na husľové sólo. Pôvodne bol koncert komponovaný aj pre husle, avšak zanikol.

Spolupráca týchto špičkových umelcov, huslistu a dirigenta, pokračovala aj s ďalšími, väčšinou slovenskými, autormi. Pre habilitačnú prácu sú spracované tri – už vyššie spomenuté – CD albumy. Autor práce v nich rozoberá jednotlivé koncerty po stránke stavebnej, inštrumentálnej, melodicko-rytmickej, ale hlavne technickej, štýlovej a zvukovej. Milan Paľa je fenomenálny huslista, s vytváraním špecifickej interpretácie, s množstvom technickej dokonalosti a farebných nuáns, ktoré dirigent musí vedieť zosúladiť s orchestrom a doviesť ho k maximálnemu dynamickému vypätiu tak v ppp, ako aj vo fff, čím nachádza medzi orchestrom a sólistom pravú farbenú vyváženosť. To sa Mariánovi Lejavovi bravúrne podarilo.

II. Szymanowsky/Berg – husľové koncerty

A. Szymanowskeho II. Husľový koncert op. 61 vznikol na podnet jeho ťažko chorého priateľa, husľového virtuóza Pawla Kochańského, ktorý ešte pred smrťou v r. 1933 odohral premiéru spomínaného koncertu, v ktorej výnimočne zahral aj ním skomponovanú kadenciu. Niekoľkými vetami sa zmienim o prednostiach interpretácie.
   1. Dokonalá znalosť okolností vzniku diela, nakoľko sa od toho odvíja aj jeho obsahovosť.
   2. Ovládanie farieb inštrumentácie v orchestri, aj v súvislosti s farbami sólistu.
   3. Zosúladenie charakteru prednesu sólistu s orchestrom. Je to veľká interpretačná výzva, hlavne, keď má sólista veľkú ambíciu k vypätej, maximálne energickej výpovedi, ako aj pianových úsekov, s využitím interpretačného diminuenda, až do stratena.
   4. Zjednotenie zdanlivo komplikovanej formovej štruktúry so špecifickou zvukovosťou aj v goralskej melodike, pomocou ktorej vytvára aj nové, výrazné tanečné motívy so

zastretými zvukovými líniami. Dirigent sa popasuje s mnohorakým kompozičným materiálom, napr. s korintskou ľudovou piesňou, s chorálom aj s variáciami, smútočným pochodom, motívom B-A-C-H, či náznakom viedenského valčíka. V tomto koncerte pri orchestrálnom sprievode sólistu, sú tieto aspekty pre dirigenta obzvlášť náročné.

5. Dirigent musí nahrávať dlhé úseky hudobného diela neprerušovane, aby bol zachovaný plynulý ťah melodických oblúkov.

B. Tieto spomínané špecifiká Marián Lejava využil aj v práci na nahrávaní husľového koncertu „Zum Andenken eines Engels" od Albana Berga. Názov, v preklade „Na pamiatku anjela" skladateľ napísal na dávnejšiu objednávku od huslistu Louisa Krasnera, ktorú Alban Berg zrealizoval až po smrti osemnásťročnej Manon Gropius – (dcéry vdovy Almy Malher a Waltera Gropiusa) na jej pamiatku, nakoľko k zosnulej mal takmer otcovský vzťah.
Marián Lejava pri bližšom rozoberaní Bergovho koncertu píše, že je „komponovaný najvyšším skladateľským štýlom v kombinácii so všetkými úrovňami kompozičných techník", čomu sa, aj ako hudobný skladateľ, výsostne rozumie. Tým sa stala dirigentská interpretácia takéhoto diela nie mechanickou, ale hlboko ponorenou do skladby, čo môžu dosiahnuť len takí interpreti, ktorým je tento typ hudby prirodzený.
V spomínanom diele – hlavne v kontrastoch v Scherze, ako aj pri interpretácii tanečných prvkov, hrajú veľmi dôležitú úlohu rôzne rubáta, majúce tu nezastupiteľnú úlohu. Pre dirigentovu interpretáciu je to veľká výzva a Marián Lejava to zvládol jedinečne.

III. Four Milanolo Concertos

Huslista Milan Paľa postupne predstavoval svoj nový, špeciálny nástroj, tzv. Milanolo. Ide o päťstrunový nástroj spájajúci husle a violu, vytvárajúci novú zvukovosť, pridaním spodnej C struny violy. Nástroj vznikol z dielne Paľových „dvorných" nástrojárov – bratov Bursíkovcov z Brna v roku 2016. Vďaka predvedeniu nástroja v skladbách viacerých autorov so sólistom M. Paľom na koncertoch v Brne a v Bratislave, vznikol, vzhľadom na dĺžku jednotlivých koncertov výber na dvojalbum skladateľov 20. storočia (CD1: Demoč, Manolios a CD2: Irshai, Lejava). Každý disk má dve kratšie a dve dlhšie diela.

CD1

A. Demočova skladba s názvom Struny, steny, zhluky, sny obsahuje hudbu s kombináciou do dlhších časových plôch. Skladba je plná agresívnej vypätosti výrazu s obrovským kontrastom v „tichej" atmosfére, ktorá je veľmi podstatná. Tam vyniká sólista v nesmierne náročnej zvukovosti s najnižšou dynamikou i hraním flažoletov, ktorými na dlhej ploche dosahuje sólista určitú zvláštnosť hudobnej poetiky. Nebyť tak dokonalého interpreta akým je M. Paľa, ťažko by dirigent dosiahol s orchestrom podobnej dynamiky tak v ppp, ako i v energických, výbušných fff. Takéto kontrasty sú náročnejšie na vyjadrenie lyrickej atmosféry.
   Demočove diela posledných rokov sú v partitúre priehľadnejšie, čo je pre dirigentovu predstavu vzhľadom na zvukovosť náročnejšie ako partitúry husto zaplnenými tónmi. Dirigentský výkon je tu obdivuhodný, je tu potrebná koncertná prax so sólistom, aby bolo dielo úspešné aj pri nahrávaní.
B. Ďalší päťčasťový milanolový koncert Alef, ktorý cyperský autor Pascal Manolios napísal pre huslistu Paľu, bravúrne nahrali s Mariánom Lejavom. Skladba je plná výrazových kontrastov, ktoré interpreti zvládli so skvelou dynamikou, aj s množstvom „príkrych" akordov tak u sólistu, ako i v orchestri, smerujúcich k vrcholu. Záver diela kompozície sa končí v husliach úplným diminuendom, čo podporuje aj orchester. Dokonalá spolupráca

tohto smerovania umožňuje, aby sa naplnil význam názvu skladby Alef, ktorý zobrazuje podľa autora „bod v priestore, zahrňujúci všetky ostatné body".

CD2

C. Nečakané úmrtie Františka Gregora Emmerta – moravského geniálneho skladateľa – píšuceho často aj pre M. Paľu – (ktorého v minulosti viedol aj kompozične,) hlboko zasiahlo skladateľa Eugenia Irshaia, ktorý v roku 2015 na tento smutný podnet napísal dielo EmFraGre. Skladba je pre dirigenta M. Lejavu veľkou výzvou. V práci sa o tomto diele zmieňuje, že nesie všetky znaky autorovej hudby a dielo je jedným veľkým dynamickým oblúkom, s bohatým vnútorným obsahom. Sólista sa aj v tejto skladbe predstavil ako fenomenálny huslista, keď nespomínam rôznorodosť hry v kadencii plnej kontrastov, ale hlavne, že častokrát sa do zdanlivo jednoduchých úsekov Irshai snaží vložiť dramatický náboj, čo je v interpretácii veľkým umením tak pre sólistu, ako aj dirigenta. Na tomto koncerte je zaujímavý fakt, že na krátkych plochách Irshai vytvára hudbu plnú invencií a kontrastov a v úplnom závere dirigent podporuje sólistu udržiavaním napätia aj v orchestri. Je to pre skladateľa typické, pre interpretov je to veľká výzva a tak hudobný materiál napĺňajú vnútorným obsahom. Tvorcom toho je však väčšinou dirigent.

D. V opisovanom projekte je posledným dielom koncert Omayra. Je to deväťčasťové latinské Requiem, ktoré autor vníma ako koncertantnú symfonickú báseň, vzdávajúcu hold Omayre Sánchez Gavron, ktorá bola obeťou kolumbijskej tragédie z r. 1985 pri ničivej erupcii sopky.

   Mimoriadne dôsledne tu Lejava popisuje niekoľko použitých komplikovaných formových typov, v ktorých sú najvyššie nároky na sólistu i sprievodný sláčikový orchester. Miestami je zvuk až agresívny, striedaný s elegickým charakterom hudby, kde je sláčikový orchester rovnocenný sólistovi a nie je len sprievodným telesom.

   Autorov výklad hudby v habilitačnej práci umožňuje vnímavému poslucháčovi intenzívnejšie vnímať jej obsah. Napr. zvuk kardiogramu vo flažoletoch 1. huslí, alebo symbolický odpočet jednotlivých čísel letopočtu tragédie v parte kontrabasu. Spomínané dielo Omayra s vysvetlením obsahu autorom (ktorý mu najviac rozumie) – je pre všetkých poslucháčov úžasnou inšpiráciou aj k opakovanému počúvaniu a hlbšiemu prežitiu tohto veľmi sugestívneho diela. Marián Lejava sa v diele Omayra predstavil v dvoch skvelých rovinách. Ako zrelý skladateľ a skúsený dirigent.

   Na oboch CD albumoch - u sólistu s využitím nového nástroja Milanolo – sa nahrávky uskutočnili s Ensemblom Opera Diversa, s komorným orchestrom so sídlom v Brne. Aj vďaka ich umeleckej kvalite prispeli k vynikajúcemu výsledku nahrávok v hudobnej réžii Mateja Haasza. Tento originálny album bol v r. 2018 nominovaný na Radio Heads Awards v kategórii vážna hudba, ako nahrávka r. 2018.

IV. Beethoven, Schumann

Pri oboch koncertoch mal dirigent, ktorý je aj skladateľom náročnú úlohu, pretože orchestrálny sprievod v symfonickom obsadení prepísal pre väčší komorný orchester. Problémom bolo, že mnoho, autormi napísaného notového materiálu, sa pri interpretácii so sólistami stratilo. Tým sa stalo, že hlavne u Beethovena mal Marián Lejava v prepise zo symfonického orchestra do väčšieho komorného orchestra problém so zvukovosťou, ktorá u Beethovena dosahovala veľké rozmery. Prvá časť koncertu pripomínala tendenciu Eroicy, ktorá vytvárala základy veľkého romantického koncertu.

Schumannov koncert pokračoval v nadväznosti spájania jednotlivých častí do jedného veľkého celku a jednotlivé vnútorné súčasti vytvárajú spolu celkovú súdržnosť. Aj tu má pri stavebnej

koncepcii diela závažnú rolu práca dirigenta. Koncert ponúka priestor na prácu s hudobným časom i zvukovosťou, napriek melancholickému charakteru hudby. Dirigent dosahuje vo výraze orchestra náhle, výbušné fragmenty tém a napriek týmto kontrastom v koncerte sa musia jednotlivé časti prepájať. Takto vzniká dojem o koncepcii, že ide skôr o jednočasťové dielo, pripomínajúce koncertný kus.

Dirigent Lejava pri rozoberaní oboch koncertov píše, čím sú odlišné a čím zhodné. Robí to zaujímavo nielen pre porovnávanie, ale hlavne pre už spomenutú spoločnú prepojenosť či hlavných tém, alebo jednotlivých častí.

Pri počúvaní oboch koncertov som obdivovala zvuk komorného orchestra v Lejavovej úprave hlavne Beethovenovho koncertu na väčší komorný orchester, ktorý bol – vďaka autorovi – mimoriadne vydarený. Z veľkého symfonického orchestra zúžiť zvuk, aby sa nestratil charakter, to potrebuje znalosť nielen dokonalej inštrumentácie, ale hlavne v predstavivosti o zvuku. To sa Mariánovi Lejavovi podarilo vynikajúco.

Zaujímavé sú u Beethovena aj tri kadencie, kde je každá od iného autora. Najviac ma prekvapila v 1. časti z autorského pera Lejavu. Je moderná, energická aj kontrastná, M. Paľom skvelo zahraná. Podľa mňa pri použití moderných kompozičných prvkov treba byť veľmi opatrný, hlavne pri vyhrotených technických častiach. Kadencia je písaná aj zahraná jedinečne, ale podľa mňa je potrebné sa pridŕžať štýlu skladateľa. V úvode vstup orchestra pri stúpajúcich stupniciach má romantický prejav, s cezúrou na vrchole behu, o čom sa tiež dá polemizovať... Zaoberať sa interpretáciou sólistu však nie je moja úloha, keď sa na nej zhodli dvaja špičkoví interpreti.

Schumannov violončelový koncert prepísal Lejava okrem orchestra aj do sólových huslí. V interpretácii išlo často o melancholický charakter hudby, ktorá sa striedala s náhlymi výbušnými fragmentami temp – a napriek týmto kontrastom výsledok musel byť jednotný. Rozsah jednotlivých častí v porovnaní s romantickými koncertami je oveľa kratší, avšak s veľmi bohatou emocionálnou stránkou.

So sólistom Milanom Paľom v spolupráci na týchto albumoch – zväčša moderných, v posledných dvoch - Beethoven Schumann - prehĺbili nielen svoju spoluprácu, kde huslista využil v kadencii aj svoju kompozičnú znalosť (v tretej časti Beethovena), ale hlavne spoločne vnikli do hĺbky a podstaty novších diel a tak si rozšírili spoločné obzory. Obaja interpreti sú presvedčení, že táto úspešná tvorivá spolupráca ešte nie je ukončená a v budúcnosti obohatia svojím umením pri koncertoch a nahrávkach ešte množstvo poslucháčov.

Záver

Na základe predloženej habilitačnej práce k dirigovaniu orchestra konštatujem, že prácu M. Lejava vypracoval jedinečne, 3 CD nosiče a 8 husľových koncertov so sólistom, huslistom M. Paľom oddirigoval koncepčne jasne, v intenciách skladateľov, v skvelom, vyváženom zvuku, v úplnej zhode so sólistom. Dirigovať sprievody môže byť náročnejšie ako čisto inštrumentálne skladby. M. Lejava patrí k vzdelaným, skúseným, kvalitným dirigentom mladej generácie, s obrovským zmyslom pre zodpovednosť, dochvíľnosť, so spoľahlivosťou v naštudovaní aj premiérových diel, s citlivosťou v sprevádzaní sólistov a s korektnosťou pri styku s hráčmi aj so študentmi. Má obrovskú dirigentskú prax doma aj v zahraničí s výbornými ohlasmi. Na tomto základe som presvedčená, že mu patrí požadovaná pedagogická hodnosť. Marián Lejava je nielen dirigentom, ale aj skladateľom a pedagógom s hodnotnými výsledkami. Práve ľudia s takýmto charakterom majú aj vyučovaním dvíhať vedomostnú a morálnu úroveň poslucháčov a byť pre mladú generáciu vzorom. Menovanému odporúčam udeliť umelecko-pedagogickú hodnosť **DOCENT**.

Elena Šarayová

doc. Elena Šarayová